

ІНТЕРПРЕТАТИВНІ МОДЕЛІ СПРИЙНЯТТЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СТУДЕНТСЬКІЙ СПІЛЬНОТІ

INTERPRETIVE MODELS OF PERCEPTION OF TOLERANCE IN THE STUDENT COMMUNITY

Толерантність за умов сучасних реалій має кристалізуватися як фундаментальна парадигма комунікації між індивідами. Саме толерантне сприйняття може сприяти мінімізації наслідків боротьби з пандемією, під час якої значно загострилося протистояння між індивідами, люди почувають себе більш ізольованими та самотніми. У статті наведено результати авторського дослідження інтерпретації «толерантності» в студентському середовищі. Окреслено кілька напрямів визначення змісту поняття.

Першою моделлю є сприйняття толерантності через категорію стриманості. Толерантність з такої позиції сприймається скоріше як тактика уникнення конфліктів. У такому випадку не йдеться про внутрішню направленість індивіда розуміти та сприймати опонента. Рішуче постає скоріше як пасивна поблажливість, що детермінується вимушеною необхідністю взаємодії.

Наступною інтерпретативною моделлю є сприйняття толерантності через акцентування на необхідності поваги до відмінностей. Терпимість у такому трактуванні включає розуміння позицій іншого, спокійне сприйняття відмінностей, продукує розуміння та взаєморозуміння.

Третім варіантом сприйняття є тлумачення явища як синоніма вихованості й увічливості. Респонденти в такому випадку сприймають терпимість як ознаку вихованої людини та вкладають у поняття скоріше правильність поведінки, її відповідність системі норм у суспільстві, високий рівень моральної вихованості індивіда.

Толерантність як норма – саме такою постає четверта лінія розуміння цього поняття. Підкреслювалося розуміння плюралістичності ідей і поглядів індивідів, визнання за ними права на «інакшість».

Для деяких респондентів толерантність набувала негативних характеристик, вони зазначали певну штучність цього явища, сприймали толерантність як фактор особистої невизначеності й слабкості у відстоюванні власних позицій.

Ключові слова: толерантність, тлумачення толерантності, терпимість, студентське середовище, ВНЗ.

Tolerance in modern realities should crystallize as a fundamental paradigm of communication between individuals. It is tolerant perception that can help minimize the consequences of the fight against the pandemic, during which confrontations between individuals have significantly worsened, people feel more isolated and lonely. The article presents the results of the author's study of the interpretation of tolerance in the student environment. Several directions for defining the content of the concept are indicated.

The first model is the perception of tolerance through the category of restraint. Tolerance from this position is perceived more as a tactic for avoiding conflicts. In this case, we are not talking about the internal orientation of the individual to understand and perceive the opponent. The trait appears rather as passive condescension, which is determined by the forced need for interaction.

The next interpretive model is the perception of tolerance through emphasis on the need to respect differences. Tolerance in this interpretation includes understanding the positions of the other, a calm perception of differences, produces understanding and mutual understanding.

The third version of perception is the interpretation of the phenomenon as a synonym for education and politeness. Respondents in this case perceive tolerance as a sign of an educated person and invest in the concept rather the correctness of behavior, its compliance with the system of norms in society, a high level of moral education of the individual.

Tolerance as a norm – this is the fourth line of understanding of this concept. The understanding of the pluralistic ideas and views of individuals, the recognition of the right to "infidelity" for them, was emphasized.

For some respondents, tolerance acquired negative characteristics, they noted a certain artificiality of this phenomenon, perceived tolerance as a factor of personal uncertainty and weakness in defending their own positions.

Key words: tolerance, tolerance interpretation, toleration, student environment, university.

УДК 316.647.5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.19.5>

Стукал О.В.
аспірант
Інститут соціології
Національної академії наук України

Постановка проблеми. Сьогоднішні реалії змушують індивідів переосмислювати фундаментальні засади світовідчуття та світосприйняття. Нині нагальними стають питання взаємопідтримки між громадянами не лише нашої держави, а й Усесвіту загалом. Пандемія, що заповонила світ, зайвий раз стала підтвердженням глобалізаційних рухів у межах міжнародного соціуму, взаємозалежностей і взаємопроникнення між його мешканцями.

Світ ще довго оговтуватиметься від економічних наслідків усесвітнього локдауну. Проте наслідки матимуть не лише матеріальний характер, неминучими будуть зміни в морально-етичних засадах, психологічному світосприйнятті й базисі довіри індивідів. Як зазначає директор Інституту громадянства та глобалізації імені Альфреда Дікіна при Університеті Дікін у Мельбурні (Австралія), організатор конвенту з питань міжрелігійного діалогу та міжкультурного взаєморозуміння UNITWIN,

професор Ф. Мансурі, «у всьому світі заходи протидії поширенню COVID-19 базуються на фізичному дистанціюванні, що неминуче зумовлює соціальне міжособистісне роз'єднання» [1].

Укорінені соціальні нерівності й економічна маргіналізація суспільства призводять до ще більшого загострення та поглиблення відособленості індивідів. За сучасних умов з'явилося явище систематичного расизму, особливо проти людей азіатського походження в західних емігрантських суспільствах. Різновиди несприйняття варіюються від кіберзнущань до фізичних атак, расистського тролінгу та ксенофобських теорій змови [1].

На нашу думку, особливої актуальності набуває потреба фундаменталізації толерантності як наскрізного базису взаємодії між індивідами, адже саме неупереджене взаємосприйняття представниками різних народів та етносів один одного може допомогти подолати чи принаймні мінімізувати розкол, котрий утворюється внаслідок пандемії COVID-19.

Як зазначає Дафіна Герчева, постійна представниця ПРООН в Україні, «ніколи раніше ключові цінності ПРООН – повага й толерантність до інших людей – не були настільки актуальними для всіх людей, незалежно від того, хто вони чи де вони знаходяться» [2]. Саме посилення на національному рівні взаємної солідарності, емпатії, турботи й уваги до інших має сприяти мінімізації кризової ситуації.

Подолання наслідків пандемії передбачає збільшення транснаціональної солідарності, міжкультурного діалогу. Наголошується, що це має відбуватися на засадах «не лише утопічних, космополітичних та етичних тенденцій, а й практичної, критичної та трансформаційної ролі в забезпеченні безпеки, добробуту та стійкості всієї світової спільноти» [1].

Основними складовими частинами системи толерантності вважають презумпцію особистості (оцінка кожної людини як окремого індивіда, відповідно до намірів, поведінки та вчинків, а не на основі очікувань, пов'язаних із національними, релігійними чи іншими характеристиками); презумпцію прав людини (кожен має право на прояв національних, релігійних та інших характеристик у своїй поведінці та висловлюваннях, коли вони не суперечать нормам права та моралі суспільства); орієнтацію на терпимість до недосконалостей, слабкостей і помилок інших; цінність узгодження й ненасильницького вирішення конфліктів; цінність людського життя й відсутності фізичних страждань; цінність відповідності нормам права; цінність співпереживання, співчуття [5]. Подібне розрізнення складових частин системи толерантності дає змогу систематизувати розуміння цього явища. Проте надзвичайно важливо не лише аналізувати

теоретичне розуміння, а й досліджувати практичне тлумачення цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Саме молодь є лакмусовим папірцем тих змін, які сьогодні відбуваються в нашій державі [8], адже саме вона є одним із головних агентів у формуванні соціального капіталу як найбільш активна частина суспільства, що знаходиться в стадії засвоєння ідентифікацій, ідей і цінностей. Установки та цінності молоді є надзвичайно важливими як із погляду фіксації настроїв і соціального клімату нашого суспільства, так і з позиції «роботи на перспективу», тобто завчасного виявлення латентних конфліктних ситуацій і перевіренні їх розвитку. Відповідно до законодавчих актів, молоддю в Україні є громадяни, що належать до вікового проміжку від 14 до 35 років [3]. Молодіжний контекст функціонування толерантності знаходиться у фокусі наукових інтересів таких дослідників, як Т.З. Адамьянц, П.О. Амбарова, Л.В. Афанасьева, Л.В. Баєва, О.В. Беляєва, І.В. Жданова, В.М. Кійков, Л. Король, Н.А. Матвеева, О.Л. Омельченко, О.В. Пелін, М.А. Писаревська, О. Труш, С.А. Червеняк, В.С. Чопей, Н.В. Шаброва, Н. В. Форрат, Н.Ю. Яшин.

Постановка завдання. Мета статті – викласти результати авторського дослідження інтерпретації «толерантності» в студентському середовищі; окреслити кілька напрямів визначення змісту поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливе становище в складі молоді як соціальної групи посідає студентство. Специфіка студентського віку полягає в розширенні життєвого простору особистості, побудові різноманітних соціальних контактів, інтеріоризації суспільних норм, сприйнятті нових для індивіда вимог, побудові своєї життєвої стратегії, накопиченні досвіду взаємодій, формуванні власних регуляторів поведінки в соціумі. Індивід, який щойно закінчив ВНЗ, має бути не лише фахово підготовленим, а й уміти працювати в плюралістичному професійному середовищі.

«Формування толерантності виступає і як умова успішного розвитку сучасного суспільства, і як соціальне замовлення системі освіти». Полікультурне середовище ВНЗ є мобілізаційною структурою для вивчення й усвідомлення різноманітності умов навколишнього світу та проявів у ньому. При діалогічній зустрічі двох студентів і їх взаємодії на засадах взаємосприйняття кожен зберігає свою ідентичну цілісність, водночас збагачуючись іншими [4]. Формування толерантності може здійснюватися й поза межами навчальної діяльності: розробка спільних проектів, участь у дискусіях, конференціях, культурних заходах, наукових секціях, спортивних зма-

ганнях [6, с. 42]. Тож дослідження толерантності саме в студентському середовищі є досить актуальним завданням задля розуміння тенденцій цього явища.

Установки, що закарбовуються в період студентського етапу життя індивіда, зазвичай досить сильно визначають напрям його поведінкових орієнтацій, стереотипів, упреждень, що стає ґрунтом для подальших взаємодій, впливає на трансляцію цим індивідом кодів поведінки для наступних поколінь. Важливість вивчення студентства у фокусі дослідницького інтересу зумовлює й той факт, що саме представники цієї когорти є найбільш «ресурсомісткою» соціальною групою сучасного українського суспільства (оскільки володіють такими значущими соціальними ресурсами, як вік, високий рівень освіченості й суб'єктний потенціал), мають специфічну соціокультурну систему сприйняття дійсності (цінності, установки, моделі поведінки, життєві стилі), є внутрішньо диференційованою спільнотою [8, с. 12–14].

Складність дослідження преференцій студентів полягає в тому, що маргінальність і невизначеність соціального становища молоді загострює потребу в самовизначенні, а відсутність стійкої системи цінностей робить її особливо чутливою до різного роду впливів, у тому числі й деструктивного характеру. Досить хиткі умови наших сьогоденних реалій, відсутність стабільності, напружена соціально-політична ситуація, нечіткість перспектив часто призводять до підвищення конфліктного потенціалу молодих осіб.

У ході авторського дослідження за допомогою опитувальника толерантності (автори В.С. Магун, М.С. Жамкоч'ян, М.М. Магура) проанкетовано 146 осіб шляхом самозаповнення анкети, 157 осіб шляхом заповнення анкети в електронному форматі за допомогою мережі Інтернет. На основі проведеного аналізу відбувся відбір респондентів з продемонстрованим високим (ВР) і низьким (НР) рівнями толерантності, які підлягали вивченню методом глибинних інтерв'ю.

Задля виконання мети дослідити систему уявлень про поняття «толерантність» у свідомості респондентів у ході дослідження студентам було поставлено запитання щодо розуміння змістової наповненості категорії «толерантність». Аналізуючи отримані результати, можна виокремити кілька інтерпретативних напрямів визначення змісту поняття.

Досить поширеним є опис толерантності через категорію стриманості (респонденти під час опису вдавалися до використання синонімічних термінів «терпимість», «лояльність»). Толерантність із такої позиції сприймається скоріше як тактика уникнення конфліктів. У такому випадку не йдеться про внутрішню

направленість індивіда розуміти та сприймати опонента. Толерантність постає скоріше як пасивна поблажливість, що детермінується вимушеною необхідністю взаємодії. «Толерантність – це така якість, яка говорить про терпимість до інших думок» (Юлія, 17 років, ВР). «Це терпиме ставлення абсолютно до всіх, хто б це не був» (Даша, 19 років, ВР).

Наступним напрямом сприйняття толерантності було акцентування на необхідності поваги до відмінностей. Толерантність у такому трактуванні включає розуміння позицій іншого, спокійне сприйняття відмінностей, продукує розуміння та взаєморозуміння. «Ти з розумінням ставишся до того, що є якась інша думка, що не завжди співпадає з твоєю» (Ольга, 19 років, НР). «Це рівність. Це взаємоповага. Коли інших сприймають такими, як вони є. І вони мають право такими бути». (Олена, 22 роки, НР).

Простежувалося в сприйнятті студентів і трактування толерантності як синоніма вихованості й увічливості. Ті, хто розуміли терпимість саме із цієї позиції, тлумачили терпимість як ознаку вихованої людини та вкладали в поняття скоріше правильність поведінки, її відповідність системі норм у суспільстві, високий рівень моральної вихованості індивіда. «Для мене бути толерантним – це означає бути вихованим, ввічливим» (Артем, 21 рік, ВР).

Толерантність також сприймалася як норма в сенсі неупередженого ставлення до представників різних груп. Визначальним у цьому сенсі є те, що підкреслювалося розуміння плюралістичності ідей і поглядів індивідів, визнання за ними права на «інакшість». «Коли ти ставишся до того, що всі люди індивідуальні, нормально» (Юлія, 17 років, ВР). «Це лояльність. Здатність сприймати людей такими, як вони є, незважаючи на політичні, релігійні й культурні уподобання та національну належність» (Ірина, 20 років, ВР). «Це сприйняття людей і нормальне ставлення до них. Незалежно від релігійних, расових чи інших характеристик» (Наталія, 22 роки, ВР). «Напевно, це рівноправ'я та нормальне ставлення до всіх (Римма, 18 років, ВР).

Узагальнюючи відповіді респондентів, можна надати визначення толерантності як якості індивіда, що відображається в поведінковому контексті. При цьому існує кілька варіантів розуміння: вимушена стриманість, сприйняття й розуміння інших, ставлення до відмінних характеристик із повагою, толерантність як вихованість і як норма.

Для деяких респондентів толерантність набувала негативних характеристик. Студенти зазначали певну штучність цього явища, сприймали толерантність як фактор особистої невизначеності та слабкості у відстоюванні власних позицій. Варто зазначити, що

такої позиції дотримувалися в більшості респонденти, що мали попередньо визначений низький рівень толерантності. «Це, напевно, стриманість... І також толерантність – це не природно» (Микола, 21 рік, НР). «Це щось негативне. Це щось незрозуміле... Можливо, політичне. Ні, я то розумію саме значення цього слова, але перше, що спадає на думку, – щось негативне. А так толерантність – це ж терпимість, я так розумію?» (Ігор, 22 роки, НР). «Це безхребетна людина. Я б сказала – «ніяка». Без свого погляду, без своєї думки, без нічого. Тому що в моєму розумінні толерантність – це позиція «у всьому з усім згоден». Усе розуміє, усім співчуває. Я такого не розумію» (Наталія, 20 років, НР).

Щодо можливих асоціацій із терміном, то найбільш типовим було виокремлення сфер її функціонування. Зокрема, згадували представників сексуальних меншин, людей з обмеженими фізичними можливостями, політичну й расову толерантність. Також були представлені абстрактні асоціації: «Рівність, братерство» (Максим, 18 років, ВР), «Якась красива витончена молода жінка» (Юлія, 23 роки, НР), і професійне визначення: «Дія медичних апаратів на організм» (Дмитро, 22 роки, ВР).

Респонденти зазначили певну складність при визначенні толерантності як внутрішньої чи зовнішньої ознаки.

«Це складне питання. Звідки вона має йти? Це внутрішнє, переосмислене досвідом, якимись знаннями. Але в більшості, як я розумію толерантність, вона проявляється лише зовні, лише фасад. Це свого роду ввічливість. Але при цьому не факт, що людина може думати так, що вона може ставитися толерантно до сексуальних меншин, наприклад. Так, скоріше, це, напевно, зовнішній прояв» (Євген, 19 років, ВР).

«Комплексно. Це зовнішнє, яке вкладуть у внутрішнє. Суспільство нав'язує певні стереотипи. У певних суспільства толерантність до геїв – це неприпустимо, у певних суспільства толерантність до геїв – це норма. Тому, мабуть, більше зовнішня» (Микола, 19 років, ВР).

«Це більше внутрішня ознака, але й зовнішня. Наприклад, якщо ти виріс в оточенні, де говорять, що певні люди погані, то в тебе буде більша схильність так уважати. Навіть якщо ти потім побачиш, що все не зовсім так. Але все одно ти будеш... тобі знадобиться час, щоб сформулювати свою позицію» (Ольга, 19 років, НР). «Внутрішня, скоріше за все. Вона пов'язана з емоційним сприйняттям світу. І мораллю» (Ігор, 22 роки, НР).

Як бачимо, толерантність в оцінках респондентів постає в комплексному вимірі. Первинні фактори її формування належать до зовнішнього середовища. Проте інтеріо-

ризація суспільних норм і вимог має глибоко індивідуальний характер. Додатково студенти відмітили можливість лише зовнішньої «показової» толерантності, безпідставної з позиції внутрішнього посилю.

Висновки з проведеного дослідження.

Представлені дані дають змогу охопити основні напрями розуміння і сприйняття толерантності представниками студентської аудиторії. Це питання має широкий евристичний потенціал для досліджень і високий рівень нагальності, адже толерантність є викликом сучасності, ефективним механізмом подолання напруженості й уникнення конфліктності українського соціуму.

Перспективним напрямом подальших досліджень у зазначеному напрямі є фокусування на тих факторах формування толерантності, які мають найбільший вплив на утвердження терпимості як стійкої характеристики індивіда. Ми прагнемо дослідити, які саме чинники мають вирішальний вплив на інтеріоризацію толерантності.

Вивчення студентства в Україні зазвичай відбувається на рівні окремого університету чи іншої освітньої установи, проте дослідження на всеукраїнському рівні, на жаль, не мають системного характеру. Вивчення детермінуючих факторів формування толерантності, на нашу думку, має стати вагомим інструментом у дослідженні практик взаємотерпимості та взаємоповаги. Толерантність стає необхідною навичкою життя індивіда в сучасному суспільстві, може стати ефективним механізмом захисту цілісності українського соціуму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The socio-cultural implications of COVID-19. UNESCO. 2020. URL: <https://en.unesco.org/news/socio-cultural-implications-covid-19>.
2. Герчева Д. Ми повинні боротися з COVID-19, зберігаючи солідарність, толерантність та взаємоповагу. UNDP. 2020. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2020/we-must-fight-covid-19-with-solidarity--tolerance-and-respect.html>.
3. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.
4. Козубовська І.В., Гвоздяк В.М. Проблема між-етнічної толерантності в міжкультурному суспільстві. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2020. № 41. URL: https://issuu.com/njd-iscience/docs/njd_41_3/s/11157655.
5. Мацковский М.С. Толерантность как объект социологического исследования. *Век толерантности: Научно-публицистический вестник*. Москва : МГУ, 2001. № 3–4.
6. Пономарев П.А., Гончарова С.А. Формирование толерантности у студенческой молодежи. *Заметки ученого. Южный университет (ИУБиП, Ростов-на-Дону)*. 2019. С. 41–43. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41548803>.

7. Українське студентство у пошуках ідентичності : монографія / за ред. В.Л. Арбеніної, Л.Г. Сокурянської. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. С. 12-14.

8. Філь А. Студентство як найдинамічніша частина молоді: соціологічний аспект. *Особистість*

студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті : збірник наукових праць III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2019. С. 82–83. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/III_Vseukr.konf_05-2019_Zbirnyk.pdf.